

Kainuun maakunta -kuntayhtymä

Kainuun näkövammaprojekti (2006–2007)

Loppuraportti 7.1.2008

Motto: ”Näkööhän se sokkea Reettahi, kun kuntoutetaan!”

Hilkka Louhisalmi

Markku Koskela

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Tavoitteet	3
3. Osallistujat	4
4. Työmenetelmät	5
4.1 Kuntoutusohjaus.....	5
4.2 Liikkumistaidonohjaus	5
4.3 Pienryhmäkuntoutus.....	6
4.4 Koulutukset.....	7
4.5 Tiedottaminen.....	7
5. Tulokset	8
6. Kainuun näkövammakuntoutuksen maakunnallinen toimintamalli.....	10

1. Johdanto

Näkövammaisten määrä ja kuntoutuksen tarve Kainuussa ovat lisääntyneet vuosi vuodelta. Tarkat tiedot näkövammaisten lukumäärästä puuttuvat toistaiseksi. Näkövamma-rekisterin (2006) mukaan Suomessa oletetaan olevan ainakin 80 000 näkövammaista, joista Kainuussa vuositilaston mukaan 244 näkövammaista henkilöä. Uusia kainuulaisia näkövammaisia on ilmoitettu rekisteriin 23. Rekisterin tiukkojen kriteereiden vuoksi suuri joukko heikkonäköisiä henkilöitä jää tilaston ulkopuolelle, mutta myös osa heistä tarvitsee kuntoutusohjausta ja muuta näkövammakuntoutusta. Kainuun väkiluku on ollut vuoden 2006 tilastojen mukaan 80 738 henkilöä. Näkövammaisten määrän kasvuun on vaikuttanut väestön ikääntyminen, glaukooman, diabeteksen, muiden silmänpohjarappeumien ja aivoverenkiertohäiriöiden lisääntyminen.

Uudet tutkimukset ovat tuoneet lisätietoa näönkuntoutuksen eri menetelmien toimivuudesta ja tuloksellisuudesta, (muun muassa Näkövammaisten Keskusliiton INK-projekti). Näönkäytön ja liikkumistaidon ohjauksen tarve ja myös kuntoutusmahdollisuudet ovat lisääntymässä. Sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoille tarvitaan myös lisää tietoa ja koulutusta näkövammoihin liittyvistä asioista.

Kainuun maakunta -kuntayhtymässä aloitettiin touko-kesäkuussa 2006 sosiaali- ja terveydenhuollon alueellinen kehittämishanke lääninhallituksen (75 %) ja maakunta -kuntayhtymän kehittämisrahalla (25 %). Alun perin itsenäiseksi projektiksi suunniteltu ”Kainuun näkövamma projekti” (Reetta), yhdistettiin lääninhallituksen toivomuksesta ”Vammaispalveluiden saatavuuden ja erityisosaamisen parantaminen Kainuussa” -projektiin (VASARA -hanke). Näkövamma projekti toimi Vasara-hankkeen osaprojektina.

Molemmilla projekteilla on toiminut oma projektiryhmänsä. Pääprojektin hankevetäjä ja maakunnan erikoissuunnittelija osallistuvat aktiivisesti myös näkövamma projektin projektiryhmän työskentelyyn. Kuntoutusylilääkäri osallistui pääprojektin ohjausryhmän työskentelyyn ja myös siellä käsiteltiin näkövamma projektin asioita. Näkövamma projekti päättyi alkuperäisen aikataulun mukaisesti 31.12.2007. Vasara-hankkeen työ jatkuu vielä vuoden 2008 loppuun saakka.

Projektityöntekijä Hilikka Louhisalmi aloitti työt Kainuun maakunnassa 5.6.2006. Projektityöntekijä oli aiemmin työskennellyt Lapin keskussairaalan näkövammaisten lasten kuntoutusohjaajana sekä liikkumistaidonohjaajana lähes kuuden vuoden ajan. Ennen kuntoutusohjaajana työskentelyään hänelle oli kertynyt laaja-alaista koulutusta ja työkokemusta myös muilta ammattialoilta kuten esimerkiksi opetustyöstä, mikä oli hyvänä apuna monimuotoisessa ja vaativassa projektityössä.

Näkövammaprojektin projektiryhmään kuuluivat: kuntoutusylilääkäri Markku Koskela (puheenjohtaja), silmätautien erikoislääkäri Minna Kääriäinen, silmätautien poliklinikan perushoitaja Anja Pulkkinen, erityissuunnittelija Marja-Liisa Komulainen, hankevetäjä Jaana Finnilä, näkövammaisten kuntoutusohjaaja Raija Raninen sekä projektityöntekijä Hilikka Louhisalmi (sihteeri). Moniammatillisen projektiryhmän työskentely on ollut vilkasta ja keskustelevaa. Projektiryhmä kokoontui yhdeksän kertaa.

Projektityöntekijä teki laajaa yhteistyötä muun muassa Näkövammaisten Keskusliiton ja Kainuun näkövammaiset ry:n kanssa. Hän osallistui myös maakunnan hankevetäjien yhteisiin koulutuksiin ja kokouksiin.

2. Tavoitteet

Näkövammaprojektin yhdistäminen Vammaispalveluiden saatavuuden ja erityisosaamisen parantamiseen Kainuussa edellytti yhteisten tavoitteiden luomista. Tätä valmisteltiin jo ennen varsinaista projektityön käynnistymistä ja työstettiin edelleen projektin alkuvaiheen ajan.

Ensisijaisena tavoitteena yhdistetyllä hankkeella on yhteisten, asiakaslähtöisten toimintatapojen kehittäminen vammaispalveluiden turvaamiseksi kaikille kainuulaisille. Toisena pääprojektin tavoitteena on luoda jatkuva asiakaspalautejärjestelmä kainuulaisten erityisryhmien palveluiden yhdenvertaisuuden turvaamiseksi. Tavoitteena ovat myös laadun ja palvelun saatavuuden tehostaminen sekä esille tuotujen ongelmien poistaminen.

Pilottina toteutetun Kainuun näkövammaprojektin (2006 - 2007) tavoitteissa keskeisenä on tukea näkövammaista henkilöä itsenäiseen suoriutumiseen erilaisissa arkipäivän tilanteissa. Tukimuotona on henkilökohtainen kuntoutusohjaus, mutta myös ryhmässä tapahtuva sosiaalinen kuntoutus sekä kotipalveluhenkilöstön tuki. Projektissa päivitetään muun muassa kotipalveluhenkilöstön näkövammatietoja.

Kainuun näkövammaprojektin konkreettisena, lyhyen tähtäimen tavoitteena on kainuulaisten näkövammaisten näönkäytön ja liikkumistaidon ohjauksen tehostaminen kotikäynteinä ja pienryhmämuotoisena kuntoutuksena nykyaikaista apuvälineteknologiaa ja tutkimustietoa hyödyntäen. Projektin pitkän tähtäimen tavoitteena on kainuulaisten näkövammaisten itsenäisen toimintakyvyn ja osallistumisen parantuminen ja kotona asumisen tukeminen.

Tärkeää on myös koulutus ja tiedottaminen näkövamma-asioista. Näiden avulla lisätään sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden ja koko Kainuun väestön tietoa näkövamma-kuntoutuksen mahdollisuuksista.

Projektin pitemmän tähtäimen tavoitteena on luoda Kainuun näkövammakuntoutukseen kattava maakunnallinen toimintamalli, joka vakiinnutetaan osaksi Kainuun maakuntakuntayhtymän ja muiden toimijoiden normaalia palvelujärjestelmää.

3. Osallistujat

Reetta-projektin osallistujat tulivat Kainuun maakunnan alueen yhdeksästä kunnasta. Näkövammaisten henkilöiden ohjautuminen projektiin tapahtui pääsääntöisesti silmätautien poliklinikan ja yksityisten silmälääkäreiden läheteillä keskussairaalan kuntoutusyksikön näkövammaisten kuntoutusohjaajalle.

Projektityöntekijä valikoi yhdessä näkövammaisten kuntoutusohjaajan kanssa osallistujaehdokkaat pienryhmiin. Ennen lopullista valintaa jokaisen ehdokkaan luokse tehtiin kotikäynti ja kysyttiin halukkuutta osallistua ryhmämuotoiseen kuntoutukseen. Lisäksi projektiin ohjautui mukaan henkilöitä Kainuun näkövammaiset ry:n vetämän Ella-projektin palvelupäiviltä sekä Kainuun Sanomissa olleen lehtijutun ja maakunnan tiedotusliitteen kautta.

Kaikki asiakkaat olivat käyneet joko silmätautien poliklinikan tai yksityisen silmälääkärin vastaanotolla ennen kotikäyntiä. Kotikäynnillä tehtävässä haastattelussa tuli esille, että kaikki asiakkaat kokivat ongelmia lukemisessa. Muita ongelmia olivat vaikeudet itsenäisessä asioinnissa, television tekstin näkemisessä, kasvojen tunnistamisessa ja liikkumisessa. Pienryhmään osallistujat hoitivat pääsääntöisesti itsenäisesti kodin siivouksen ja ruuan laiton. Yhdellä pienryhmään osallistujalla oli henkilökohtainen avustaja.

Yleisin näkemisen apuväline oli lukulasit ja toiseksi yleisin suurennuslasi. Kahdella ryhmäläisellä oli näkemisen apuvälineenä lukutelevisio. Apuvälineet oli pääsääntöisesti saatu keskussairaalan kautta. Näön heikentymisen myötä osalla kuntoutujista apuvälineet olivat käyneet riittämättömiksi nykyiseen tilanteeseen nähden.

Pienryhmiin osallistuvat kuntoutujat olivat näkövammaisia, joiden heikkonäköisyyden syy oli verkkokalvon keskeinen ikärappeuma, diabeettinen retinopatia, glaukooma tai harmaakaihi. Kaikilla pienryhmien jäsenillä näön heikkeneminen aiheutti haittaa, luke-

minen oli vaikeutunut ja näkemisen apuvälineiden tarve oli selkeä. Pienryhmään osallistuvista nuorin oli 61-vuotias ja vanhin 81-vuotias.

Liikkumistaidonohjaukset sovittiin erillisiksi kokonaisuuksiksi näkövammaisten asiakkaiden tarpeiden mukaan. Liikkumistaidonohjauksen nuorin asiakas oli 14-vuotias ja vanhin 84-vuotias. Osalla asiakkailla liikkumistaidonohjaus kotiympäristössä olisi tullut järjestää jo vuosia aikaisemmin, mutta tätä palvelua ei ole ollut riittävästi saatavissa edes ostopalveluna.

4. Työmenetelmät

4.1 Kuntoutusohjaus

Näkövammaisten kuntoutusohjaus on kuntoutujan ja hänen läheistensä ohjausta ja neuvontaa, sairaudesta aiheutuvien toiminnallisten, sosiaalisten ja psyykkisten ongelmien selvittämistä sekä kuntoutujan toimintamahdollisuuksia ja toimintakykyä edistäviä tukitoimia. Tavoitteena on edistää kuntoutujan selviytymistä jokapäiväisessä elämässä näkövammaisen aiheuttamista rajoituksista huolimatta.

Kuntoutusohjaaja neuvoo ja ohjaa asiakasta ja hänen läheisiään vammaisuuteen liittyvissä kuntoutus-, sosiaaliturva- ja muissa käytännön asioissa. Kuntoutusohjaajan työhön kuuluu myös apuvälinetarpeen arviointi, asunnonmuutostyösuunnitelmien laadinta, yhdyshenkilönä ja asiantuntijana toimiminen eri yhteistyötahojen välillä.

4.2 Liikkumistaidonohjaus

Liikkumistaidolla tarkoitetaan sekä heikkonäköisen että sokean henkilön taitoa liikkua turvallisesti eri tilanteissa ja ympäristöissä. Se on taitoa käyttää eri aisteja ja liikkumisen eri apuvälineitä tarkoituksenmukaisesti sekä kykyä suunnistautua tilanteen mukaisesti. Parhaimmillaan hyvä liikkumistaito on itsenäistä, turvallista, tehokasta ja kaunista liikkumista. Se tuottaa liikkujalle iloa ja onnistumisen kokemusta sekä oikeuden päättää missä, minne ja milloin liikkuu. Myös oppaan kanssa liikkuminen ja yhdessä toimiminen

on liikkumistaitoa. Mahdollisimman itsenäinen liikkuminen on yksi ihmisen perusoikeuksista ja siksi se on erittäin tärkeää sekä sokeiden että heikkonäköisten kuntoutumisessa. Näkövammaisen liikkumistaito on jatkuvaa oppimista ja kehittymistä. (Törrönen, Onnela s.8-9).

Projektin aikana näkövammaisten liikkumistaidonohjaukset suunniteltiin kunkin asiakkaan omien tarpeiden mukaan. Liikkumistaidonohjauksia tehtiin eri vuodenaikoina, erilaisilla säillä ja vuorokauden aikoina. Pisimmillään liikkumistaidonohjausta annettiin yhdelle näkövammaiselle asiakkaalle kahdeksan kertaa.

Yksilöllisten liikkumistaidonohjausten lisäksi näkövammaisen turvallisesta liikkumisesta keskusteltiin eri näkövammaisten tapahtumissa maakunnassa sekä muun muassa opiskelijaryhmien kanssa Kätevän kodin tapahtumissa. Tapahtumissa myös harjoiteltiin liikkumista opastuksessa ja valkoisen tunnustelukepin avulla.

4.3 Pienryhmäkuntoutus

Ryhmämuotoisen kuntoutuksen voidaan nähdä painottuvan näkemisen apuvälineen käytön opetteluun sekä psyykkiseen tukeen. Apuvälineen hallinnan lisäksi kuntoutukseen kuuluu näkemisen harjoittelua: esimerkiksi katseen kohdistamisen (eksentrisen fiksaatio) ja rivinvaihdon tekniikan harjoittelua ja lukutekniikkaa. Psyykkiseen tukeen kuuluu ohjauksesta saatava tuki sekä ryhmän tuki. Vertaistuen merkitys ryhmämuotoisessa näönkuntoutuksessa on suuri.

Kotikäyntiasiakkailta kysyttiin kiinnostusta ryhmämuotoiseen näönkuntoutukseen. Osa ehdokkaista joutui jäämään pois kuntoutuksesta joko oman huonovointisuuden tai omaisen hoitovastuun vuoksi. Myös pitkät etäisyydet ja ryhmään sopivien henkilöiden asuminen kaukana toisistaan vaikeuttivat huomattavasti pienryhmien perustamista.

Pienryhmäkuntoutukset toteutettiin Kajaanissa ja Kuhmossa. Kummassakin ryhmässä oli kolme jäsentä. Molemmissa ryhmissä oli kaksi naista ja yksi mies. Kajaanin pienryhmän kokoontumispaikkana oli Kainuun keskussairaalan lähellä rivitalo huoneistossa sijaitseva Kätevä koti. Kuhmon ryhmä kokoontui terveysaseman puheterapeutin huoneeseen.

neessa. Kajaanin pienryhmä kokoontui neljä kertaa ja Kuhmon ryhmä kolme kertaa. Kajaanin ryhmän tapaamiskerrat olivat marras- joulukuun (2006) ja tammikuun (2007) aikana, Kuhmon ryhmän kokoontumiskerrat olivat kaikki vuoden 2007 toukokuussa. Ylä-Kainuun alueella sopivaa pienryhmää ei projektin aikana saatu perustettua.

Ryhmämuotoisen kuntoutuksen harjoitusmateriaalina ja oppaana käytettiin Näkövammaisten Keskusliitto ry:n Näkökeskus Visiossa (2000 - 2003) toteutetun ”Ikäänntyneiden heikkonäköisten henkilöiden näönkuntoutusmenetelmien kehittämisprojektin” (INK) aikana kehitettyä harjoitusmateriaalia. Harjoitusmateriaalina käytettiin: havaitsemis-, seuraamis-, fiksaatio-, rivinvaihtokuvioita. Lisäksi oli lukutehtäviä ja aitoja tilanteita muun muassa lomakkeiden täyttämistä. Eri tapaamiskerroilla oli oma suunnitelmansa.

4.4 Koulutukset

Kainuun maakunta -kuntayhtymän Kuhmon kotihoidon työntekijöille järjestettiin marraskuussa 2007 aisti-info-tyyppinen koulutuspäivä heikentyneen näön ja kuulon osalualueilta. Yhteistyökumppanina tapahtumassa oli Kuurojen palvelusäätiön Senioriohjelman suunnittelija Sirkka-Liisa Mäki. Koulutus toteutettiin kahdessa ryhmässä ja koulutuspaikka oli Kuhmon osuuspankin kokoustila. Koulutukseen osallistui lähes koko Kuhmon kotihoidon henkilökunta.

Koulutuksessa käytiin läpi näkö- ja kuulovammojen syitä, asiakkaan kohtaamista, aistivammoista johtuvia ongelmia ja niiden ratkaisuja. Lisäksi kurssilaiset saivat tutustua näytteillä oleviin näkö- ja kuulovammaisten apuvälineisiin.

Koulutuspäiviä on tarkoitus järjestää edelleen varsinaisen näkövammaprojektin loppumisen jälkeen vuonna 2008 jäljelle jääneillä koulutusmäärärahoilla pääprojektin toimintana.

4.5 Tiedottaminen

Kainuun näkövammaprojektista ja näkövammaisuudesta tiedotettiin projektin ajan monipuolisesti eri menetelmiä käyttäen maakunnan sosiaali- ja terveystalvelujen henkilös-

tölle, näkövammaisille ja koko Kainuun väestölle. Tärkeimmät tiedotusmuodot ja käytännön toimenpiteet on kuvattu seuraavassa kappaleessa.

5. Tulokset

Projektityöntekijä on tehnyt kuntoutusohjauskotikäyntejä näkövammaisten luokse koko Kainuun alueella sekä yksin että yhdessä näkövammaisten kuntoutusohjaaja Raija Ranisen kanssa. Kotikäynneillä on lisäksi kartoitettu ja sovitettu näkemisen apuvälineitä (mm. suurennuslasit, lukutelevisio), ohjattu näkövammaisia sosiaaliturva-asioissa, näkövammaisena arjessa selviytymisestä, kuntoutukseen ja sosiaaliseen kanssakäymiseen hakeutumisessa, näkövammaisten kirjaston asiakkuuteen hakeutumisessa. Projektin aikana projektityöntekijä on tehnyt 119 kotikäyntiä.

Liikkumistaidonohjaukset koettiin tarpeellisiksi. Osa ohjattavista asiakkaista oli jäänyt näön heikkenemisen jälkeen lähes ”neljän seinän sisälle”. Itsenäistä liikkumista ei heillä juuri ollut vaan he olivat täysin toisen ihmisen avun varassa. Liikkumistaidonohjaus lähti muutamien ohjattavien kanssa liikkeelle reitin opettelusta roskalaatikoille ja takaisin kotiin. Liikkumistaidonohjausten myötä asiakkaat saivat rohkeutta itsenäiseen liikkumiseen. Liikkumistaidonohjausta on saanut 28 eri-ikäistä näkövammaista henkilöä. Liikkumistaidonohjauksia on ollut yhteensä 83, jolloin yksi henkilö on saanut useampia ohjauksia tilanteesta riippuen.

Vuoden 2007 valkoisen kepin päivänä 15.10. toteutettiin keppimarssi Kajaanissa. Osanottajina oli runsas joukko näkövammaisia. Näkövammaisten yhdistyksen kanssa yhteistyössä toteutettiin myös ns. liikennevalokartoitus, jossa esille tuli myös muita hankalia paikkoja näkövammaisille henkilöille. Projektityöntekijä on tehnyt näissä asioissa yhteistyötä liikennevaloista vastaavan virkamiehen kanssa.

Pienryhmiin osallistujia haastateltiin useampaan kertaan pienryhmäkuntoutuksen kokemuksista. Pienryhmäkuntoutukseen osallistujat olivat tyytyväisiä ryhmätapaamisiin. Alkuhaastattelussa tuli esille, että ryhmään tulevilla oli uteliaisuutta ja kiinnostusta edessä olevista kokoontumiskertojen aiheista. Osallistujat kokivat jollakin lailla erikoiseksi sen, että heille tarjotaan erikseen näönkuntoutusta.

Ryhmäharjoituksissa tuli kuntoutujille uutta tietoa näkemisen tekniikoista ja apuvälineen käytöstä. Kaikki ryhmäläiset saivat käyttöönsä sopivat apuvälineet ja oppivat niiden käytön. Kaikille ryhmäläisille tuli käyttöön useampia suurentavia apuvälineitä. Ryhmätaapaamiset koettiin myös sosiaalisesti virkistäviksi tapahtumiksi. Vertaistuen merkitys kuntoutumisessa oli suuri.

Projektityöntekijä on osallistunut Kätevän kodin varusteluun, avoimien ovien tapahtumiin sekä esitellyt näkemisen apuvälineitä ja kertonut näkövammaisten liikkumistaidonohjauksen toteuttamisesta ja liikkumisen apuvälineistä useille opiskelijaryhmille. Kätevä koti on suunniteltu myös näkövammaisille sopivaksi valaistuksen, värikontrastien ja varustuksen osalta. Kätevästä kodista on valmistettu kohokartta helpottamaan näkövammaisten tutustumista tilaan.

Projektin aikana projektityöntekijä osallistui yhteistyökumppanina Ella-projektin järjestämään taksimiesten koulutukseen sekä uusien näkövammaisten ensitietopäivän järjestämiseen. Näkövammaprojektia on esitelty Kuhmon, Sotkamon, Ristijärven, Paltamon, Kajaanin, Suomussalmen ja Hyrynsalmen näkövammaisten tapahtumissa.

Projektista tiedotettiin eri näkövammaistapahtumissa ja Kainuun Sanomissa olleen lehtijutun ja liitelehden kautta. Projektista on erillinen projektin esittelysivu Kainuun maakuntakuntayhtymän www-sivuilla. Kainuun näkövammaprojektista on kerrottu myös Näkövammaisten Keskusliitto ry:n senioripalvelun tapahtumapäivässä Oulussa.

Projektin aikana tehtiin kaksi asiakaspalautekyselyä kummankin vuoden loppupuolella. Kyselyssä kysyttiin asiakkailta kokemuksia sekä kuntoutusohjauksesta että sosiaalitoimen kautta haettavista vammaispalvelusta. Kotikäyntien yhteydessä kuntoutusohjaaja ja projektityöntekijä jakoivat asiakkaille kyselylomakkeen ja palautuskuoren. Vuoden 2007 lopussa tehdyn kyselyn alustava analyysi näkövammaisten kuntoutusohjauksen osalta on tehty ja vammaispalvelun osalta analyysi tehdään vuoden 2008 alussa. Analyysin tekee pääprojektin vetäjä Jaana Finnilä. Vastauksia tuli 2006 toteutettuun kyselyyn yhdeksän kappaletta ja vuonna 2007 kyselyyn 12 kappaletta.

Vuoden 2006 lopussa toteutetun kyselyn tuloksena näkövammaiset asiakkaat olivat hyvin tyytyväisiä kuntoutusohjaajien palveluihin. Asiakaspalautteen suunta on säilynyt sa-

mana verrattuna aikaisemmin tehtyihin kyselyihin. Vammaispalveluosiossa nousi esille hakemisen ohjeistus, johon ei oltu tyytyväisiä. Sama ilmiö oli noussut esille pääprojektin tekemässä kyselyssä. Asiakastyytyväisyys kokonaisuutena vammaispalveluissa ei saanut myöskään hyviä arvosanoja. Saatua asiakaspalautetta hyödynnetään toiminnan kehittämässä.

Vuoden 2007 lopussa toteutetun uuden asiakaspalautekyselyn kaikissa osioissa tyytyväisten osuus oli yli 75 % ja eniten tyytyväisyyttä ilmeni ohjaukseen ja neuvontaan (92 %). Keskiarvo 3,83 oli vielä parempi kuin edellisenä vuonna (3,33), kun asteikko oli 0-4.

6. Kainuun näkövammakuntoutuksen maakunnallinen toimintamalli

Kainuun näkövammaprojektin 2006-7 (Reetta-projekti) aikana on kehitetty yhteistyötä kaikkien näkövammakuntoutukseen osallistuvien tahojen kanssa ja testattu näkövammakuntoutuksen eri toimintamuotoja harvaan asutun maakunnan olosuhteissa. Yhtenä tärkeänä tavoitteena on ollut Kainuun näkövammakuntoutuksen maakunnallisen toimintamallin luominen, sen ottaminen yhteiseen käyttöön ja vakiinnuttaminen osaksi toimivaa palvelujärjestelmää.

Maakunnan sosiaali- ja terveystalvet on Kainuussa järjestetty vuodesta 2005 alkaen maakunnan yhteisenä toimintana elämänkaariajattelun pohjalta eri tulosalueisiin ja niiden sisällä toiminnat on jaettu lähipalveluihin, seutukunnallisiin palveluihin ja keskitettyihin palveluihin. Toimintoja on suunniteltu ja niiden laatua parannettu useissa rinnakkaisissa kehittämishankkeissa. Oulun lääninhallitukselta on palveluiden kehittämiseen saatu arvokasta taustatukea ja ohjausta. Näkövammaprojektin yhdistäminen laajempaan Vammaispalvelujen saatavuuden ja erityisosaamisen parantaminen Kainuussa -projektiin toi mukanaan tiiviin yhteistyön vammaispalvelun toimijoihin ja laajensi molempien hankkeiden näköaloja.

Muita tärkeitä näkövammaprojektin yhteistyöhankkeita ovat olleet Kainuun apuvälineprojekti 2004-6 ja HYTEKE-projektit 2005-7. Niihin liittyi esteettömän mallikodin, Kätevän kodin, rakentaminen maakunnan toimijoiden ja Kajaanin amk:n yhteiseen käyttöön.

Kätevässä kodissa otettiin huomioon esteettömyys myös näkövammaisten kannalta ja sinne rakennettiin ja varustettiin oma huone näön-, kuulon ja kommunikaation apuvälineiden sovitukseen. Apuvälinefirmojen kanssa yhteistyö tiivistyi ja varustusta täydennettiin sekä perinteisen että uuden teknologian apuvälineiden osalta kattavaksi. Näkövammaprojektin kautta kodin varustusta täydennettiin ja hankittiin pienryhmäkuntoutukseen sopiva varustus. Projektin jälkeen monipuolinen apuvälineistö on näkövammaisten kuntoutusohjaajan ja muiden toimijoiden aktiivisessa sovituskäytössä. Apuvälinesovituksia tehdään kotikäynneillä ja Kätevän kodin tiloissa. Kotikäyntejä helpottamaan on kuntoutusohjaajan käyttöön saatu käyttötarkoitukseen hyvin sopiva leasing-auto. Lisäksi Kätevä koti varusteineen on Kajaanin terveysalan oppilaitosten pienryhmäopetuksen käytössä.

Näkövammaprojektin työntekijä on tehnyt laajaa yhteistyötä myös peruskuntien, oppilaitosten, Kelan, yksityisten palveluntuottajien ja monien muiden tahojen kanssa. Lisäksi maakunnassa on tärkeitä ns. kolmannen sektorin toimijoita, joiden kanssa näkövamma-
projekti on tehnyt tiivistä yhteistyötä. Näistä tärkein on Kainuun näkövammaiset ry, jonka ELLA-projekti on täydentänyt mukavasti maakunnan näkövammaprojektin toimintaa. Koulutus ja tiedottaminen sujuivat hyvin yhteistyöllä. Yhdistys harjoittaa etsivää ja palveluihin ohjaavaa toimintaa laaja-alaisesti koko Kainuun alueella, mikä auttoi myös maakunnan projektin tavoitteiden saavuttamisessa. ELLA-projektia on tuettu maakunnan toimesta. Valitettavasti RAY:n jatkorahoitusta projektiin ei myönnetty. Molempinpuolin hyödyllistä yhteistyötä maakunnan ja yhdistyksen välillä jatketaan joka tapauksessa myös tulevaisuudessa.

Terveysongelmiin ennaltaehkäisy, sairauksien diagnosointi ja hoito ovat terveydenhuoltojärjestelmän perustoimintoja. Näkövammaisuuden osalta ennaltaehkäisyn mahdollisuudet ovat osin rajalliset, mutta esimerkiksi silmätapaturmien ehkäisyn ja perussairauksien hoidon kehittämisen osalta hyvin tärkeitä. Näihin osa-alueisiin ei näkövammaprojektin aikana ollut juuri mahdollisuuksia puuttua. Kainuussa on myös suhteellisen runsaasti näkövammaisuuteen johtavia perinnöllisiä sairauksia. Diabeteksen hoitoa on tehostettu valtakunnallisilla kehittämishankkeella (DEHKO), jossa myös Kainuu on ollut mukana.

Silmäsairauksien diagnosointi ja hoito ovat Kainuussa valtakunnallisesti hyvällä tasolla. KAKS:n silmätautien klinikan henkilökunta on hyvin koulutettua ja osaavaa. Uudet hoitomuodot on myös Kainuussa otettu käyttöön; uusimpana juuri projektin aikana silmänsisäiset injektiohoidot silmänpohjan kostean ikärappeuman hoidossa. Kaihileikkauksia tehdään tarpeen mukaisesti ja nuoria silmälääkäreitä alalle kouluttaen. Myös yksityisellä puolella toimivat silmälääkärit ja optikot tuntevat Kainuun palvelujärjestelmän ja lähettävät erikoissairaanhoidon sitä vaativat potilaat. Tärkeää on jatkossakin pitää huolta KAKS:n silmätautien klinikan resursseista ja osaamisen jatkuvuudesta kokeneiden työntekijöiden vähitellen jäädessä eläkkeelle. Ns. hiljaisen tiedon siirtäminen nuoremmille työntekijöille on erityisen tärkeää näin erikoistuneella alalla. Projektin myötä yhteistyö silmätautien klinikan ja kuntoutusyksikön välillä on huomattavasti tiivistynyt ja sitä jatketaan niin käytännön asiakastyön kuin suunnittelunkin osalta.

Kun ihmisellä todetaan pysyvä näkövamma, hän ja hänen omaisensa tarvitsevat aina pitkäaikaista ohjausta ja tukea näkövammaisen kanssa elämiseen. Lisäksi tarvitaan apuvälineitä ja niiden käytön ohjattua harjoittelemista, liikkumisen ohjausta sekä neuvoja erilaisten palvelujen ja sosiaalietuuksien hakemisesta. Hyvin koulutettu ja kokenut kuntoutusohjaaja on tärkeä avainhenkilö, joka pystyy yhteistyössä verkostonsa kanssa autamaan monin keinoin näkövammaista ja tukemaan hänen itsenäistä suoriutumistaan ja osallistumistaan yhteiskunnassa. Näkövammaprojektin myötä kuntoutusohjaajan työtä on tehty laaja-alaisesti tunnetuksi, mikä on lisännyt lähetteitä ja muita yhteydenottoja kuntoutusohjaajalle. Tässä on ongelmana se, että Kainuussa toimii vain yksi näkövammaisten kuntoutusohjaaja, jonka aika ei läheskään riitä lisääntyneisiin tarpeisiin nähden. Projektin jälkeen uhkatekijöitä ovat ainoan työntekijän liiallinen kuormittuminen, kuntoutusohjauksen jonojen pidentyminen ja kiireen myötä myös kuntoutujaa kohden annettavan ohjauksen määrän ja vaikuttavuuden heikkeneminen. Alkuvaiheessa tilannetta pyritään helpottamaan rajallisella määrällä ostopalveluita, mutta pitemmällä tähtäimellä Kainuuseen tarvitaan toinen näkövammaisten kuntoutusohjaaja.

Projektityöntekijä on pystynyt projektin aikana antamaan myös yksilöllistä liikkumistaidon ohjausta isolle joukolle Kainuun näkövammaisia, mikä on rohkaissut heitä liikkumaan ja hoitamaan asiansa itsenäisesti. Tämä on osaltaan ylläpitämässä näkövammaisen henkilön fyysistä kuntoa sekä psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä. Toiminta tukee myös maakunnan perustavoitetta kotona asumisen tukemiseksi mahdollisimman

pitkään sairauksista ja ikääntymisestä huolimatta. Aiemmin ostopalveluiden saanti on liikkumistaidon ohjauksen osalta ollut hyvin vaikeaa. Projektin jälkeen siirtymävaiheen aikana liikkumistaidon ohjausta pyritään hankkimaan kaikkein välttämättömimpään tarpeeseen ostopalveluina. Pitemmällä tähtäimellä toisen näkövammaisten kuntoutusohjaajan toimen perustaminen on tarpeen myös liikkumistaidon ohjauksen järjestämiseksi Kainuussa. Yhtenä kompromissina voisi ajatella liikkumistaidon ohjauksen järjestämistä ERVA-yhteistyönä OYS:n kanssa. Tämä voisi tapahtua siten, että OYS:n perustamasta kokoaikaisesta toimesta Kainuu ostaisi tietyn osuuden. Asioista neuvotellaan jatkossa silmätautien klinikan ja esimiesten kanssa. Ongelmana on Kainuun maakuntakuntayhtymän vaikea taloustilanne, mikä ei juuri salli edes välttämättömiä menolisäyksiä.

Projektin aikana testattiin myös näkövammaisten jäljellä olevan näön käytön opettamista pienryhmissä aiemmin Näkövammaisten keskusliiton INK-projektissa kehitettyjen menetelmien avulla. Pienryhmät osoittautuivat toimivaksi työskentelymuodoksi, palautemyös asiakkailta oli hyvä ja erityisesti vertaistuen saaminen toi toiminnalle lisäarvoa. Ryhmien kokoaminen ja organisointi oli Kainuun harvaan asutuksen ja pitkien etäisyyksien vuoksi kuitenkin vaikeaa ja aikaa vievää, joten tämän toiminnan jatkaminen ei niukoilla resursseilla projektin jälkeen ole mahdollista. Asiaan palataan, kunhan näkövammaisten kuntoutusohjauksen resurssit saadaan riittäviksi.

Projektin aikana on kehitetty toimiva koulutuspaketti sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle näkövamma-asioista ja koulutettu mm. kotihoidon henkilökuntaa. Koulutusta ja tiedottamista on järjestetty myös suoraan näkövammaisille suunnattuna esim. yhdistyksen palvelupäivien yhteydessä. Nyt palvelupäivät tässä muodossaan ilmeisesti loppuvat. Median kautta on pyritty vaikuttamaan yleisiin asenteisiin ja lisäämään väestön tietoutta näkövamma-asioista. Tiedotusta ja koulutusta pyritään jatkamaan maakunnan ja Kainuun näkövammaiset ry:n yhteistyöllä jatkossakin. Kotihoidon henkilökunnalle täsmäkoulutusta voidaan mahdollisesti pienessä määrin tarjota myös ostopalveluna liikkumistaidon ohjauksen yhteydessä. Lähipalvelussa toimivien työntekijöiden kouluttamisella voidaan huomattavasti tukea näkövammaisten kotona asumista, apuvälineiden käyttöä ja osallistumista. Mikäli myöhemmin toinen kuntoutusohjaajan toimi saadaan, voidaan koulutusta järjestää myös muille työntekijäryhmille ja ylläpitää koko sosi-

aali- ja terveydenhuollon henkilöstön tiedon tasoa näkövammakuntoutuksen mahdollisuuksista.

Näkövammaprojektin myötä esille on noussut laajempaan näkökulmaan asumisympäristön ja yhdyskuntarakenteen esteettömyys, missä myös Kainuussa olisi paljon kehitettävää. Maakunnalle onkin tehty alustava esitys laajemmasta Esteetön Kainuu - kehittämishankkeesta, jolla edistettäisiin sekä liikunta- että näkövammaisten asiointia ja osallistumista koko Kainuun alueella. Tässä hankkeessa tärkeitä toimintoja olisivat mm. yhdyskunta- ja liikennesuunnittelu, esteetön korjaus- ja uudisrakentaminen sekä joukko liikenteen ja kuljetuspalvelujen esteettömyys. Hankkeen onnistuminen edellyttää riittäviä voimavaroja ja monien eri tahojen sitoutumista pitkäjänteiseen kehittämistyöhön, jotta käytännön tuloksia on mahdollista saada. Alustavissa keskusteluissa kiinnostusta jatkotyöskentelyyn onkin löytynyt eri tahoilta.